

Рецензии

НАЦИОНАЛНО, БАЛКАНСКО И ЕВРОПЕЙСКО, КОНВЕРГЕНТНОСТ И ДИВЕРГЕНТНОСТ

Пламена Златева

Сборникът “Национално, балканско и европейско, конвергентност и дивергентност 1” събира трудовете на видни български изследователи, изложени в рамките на първата по рода си национална конференция под същия надслов, проведена в село Калугерово през 2007 г. Шестнайсет автори представят, разискват и защитават становища по темите за българската национална идентичност и процесите на приближаване и раздалечаване между балканските страни и между тях и Европа в контекста на неизменна принадлежност към Стария континент.

Заглавията на петте глави очертават и по-общите “шапки”, под които се разгръща творческата енергия, мъдрост и знания на авторите. Какво се случва в България и на Балканите като резултат от нестихващото явление, наречено модернизация? Как се осъществява преплитането на култури в националните, балканските и европейските граници? Какъв е пътят на колективистичното българско общество през прехода към западен индивидуализъм и безспорно положително ли е влиянието на европеизацията? Съществува ли мост между този специален регион Балканите и Европа – кой, как, кога и с цената на какво ще мине по него? И не на последно място, каква роля играе геополитическият фактор в процесите на конвергенция и дивергенция на Балканите?

Тези въпроси намират възможни отговори и разкриват ново поле за размисъл, така че читателят бива неизменно въввлечен в обсъждането, защитаването и разясняването на най-наболелите реалности на нашето съвремие. Прочитът на сборника води до успокоение, до вникване в дълбочина на разискваните теми и някаква особена форма на смирение пред обстоятелствата, но същевременно предизвиква бурен порив към промяна и подобрене, както и хоризонт, на който да се изяви той.

Насочени изключително към българина, към всеки един българин, а не към политическите и интелектуалните елити, трудовете представляват сякаш опит да се обясни нашата самобитност като се очертаят нейните положителни и отрицателни характеристики; да се осветят и най-далечните

и непознати ъгли на евроинтеграцията с допълнителен лъч светлина, хвърлен върху мястото на България и на българина в тези процеси; да се синтезират историческите реалности и наследство, които проектират в настоящето едни или други резултати; да се даде мъдър съвет и самочувствие на знаещ и разбиращ човек на всеки един, който е изгубил по малко от себе си в хаоса на промените.

Какво прави Балканите специален регион е въпрос, разбирането на който изисква детайлно познаване на история, близко минало и настояще, но който намира достоверно и богато разяснение в сборника. Конвергиращите тенденции (традиция, култура, общо минало и настояще при сходни влияния) на Балканите са нарастващи още от формирането на националните държави с упадък на Османската империя, като общите черти между всички страни личат особено в стремежа им към евроинтеграция. Паралелно с това се наблюдават и дивергиращи тенденции (народите се стремят да създадат свои силни етнически национални държави), които се отнасят до конфликти и войни и които именно рефлектират в термина “балканизация.” Ето само някои от причините за разделенията и противоречията в този регион: сблъсък на “цивилизациите”, които присъстват тук – православна, ислямска и западна, манипулации с историята, спорове на големите европейски държави, които се разрешават на територията на Балканите, белезите, оставени от Османската империя. Балканите участват във всички водени в Европа войни, впускат се във войни помежду си и във всяка отделна страна има извори на вътрешни конфликти.

Като резултат идва увеличаване на социално-икономическата етнорелигиозна дистанция между отделните части на Балканите, която може да бъде преодоляна чрез успешното интегриране на полуострова в ЕС, а процесът на интеграция се развива по закономерност от типа “напред-назад” и сблъсък между традиционалисти и модернисти. В това отношение всяка от балканските страни има своите особености при възприемане на налаганите отвън промени.

Точното място на България в гореспоменатите фактори не е на едно ниво с останалите балкански държави. Намират се разлики между българската нация, от една страна, и гръцката, сръбската и румънската, от друга. По ирония на съдбата или пък съвсем заслужено в по-голямата част от изминалото време страната ни изостава в като цяло изостаналата спрямо желаната европейска идентичност част от Стария континент.

Къде напредва и къде пропада (във военен, демографски и икономически план) с помощта на факти и цифри, доста изненадващи и любопитни, читателят може сам да прочете още в уводната част, където намира и интересна интерпретация на неравностойното в множество аспекти положение, над което българинът ежедневно умува: то следва да се

търси в годините на прехода, в “силно разрушителната дейност на редица български политици и правителства.” Тази дейност бива описана още от Ботев и П. Р. Славейков, чиито анализи на тяхното време се оказват непохватими прозрения за бъдещето на един народ с особена народопсихология, на управляващи с особено разбиране за власт и благоденствие, на една страна на кръстопът между Изтока и Запада, която впоследствие ще се превърне в огледало на цялото многообразие в обединена Европа.

Балканите и в частност България за пореден път в историята са от стратегическо значение като “граница, предпазваща от фундаментализъм и хаос.” Страната ни се радва на етнически мир, който бива застрашен от конфликти отново отвън. Тук е важно държавата да изиграе добре и навреме своята роля на регулатор, за да бъдат възпрени пагубните външни влияния на радикалисти.

Настрана от етническата търпимост и толерантност към другите етноси и религии, основна подтема, разгледана през различни аспекти в няколко теми, става разбирането на националната идентичност на българите. Изключително сложна за дефиниране, тя е обект на изследвания от страна на чужди и наши учени, които достигат до общия извод, че националната идентичност на българите е противоречива и следователно такива са и тенденциите на европеизация у нас. На българина му трябва духовен водач. Той има богата душевност, културен потенциал, приспособим характер, но и склонност да се затваря в себе си и да вреди другиму. В сборника в детайли се разглеждат интересните параметри от характера на съседа, на непознатия, и на самия себе си – все българи – и се разгръща понятието национален идеал в цялата му сила, значение и местонахождение.

Конвергенцията е в центъра на вниманието на изследователите, които търсят корелацията на понятията национално, балканско, европейско. По нейните закономерности се развива съвременният свят, а с това – и хората, чиято задача е да запазят своята идентичност. Единство на многообразието може да се постигне чрез умело съчетаване на “специфичното с общочовешкото, на националното с наднационалното”. Темите за индивидуализма и колективизма, за различните европейски общности, ценности и общи цели, за особеностите на българското общество и култура са обширно разгледани. Отделя се специално място на тристранните отношения между България, Европа и Русия, отново тема с особена актуалност сред българите, редом с въпросите за националната сигурност. България е член на НАТО и ЕС, но има тясна духовна връзка с Русия, което прави страната ни естествен сътрудник в диалога между Европа и Русия.

Ролята на медиите като основен източник, който може да вдъхне живот, да даде публично битие на събитията, не остава на заден план. Читателят се натъква и на любопитни статистики, свързани с България, които се откриват в разнообразни световни източници. Той може хармонично да обогати своя интелектуален живот като въведе ред в главоблъсканиците с прочетеното в този сборник.

Трите единства – национално, балканско и европейско – са в непрекъснатата конвергентна и дивергентна зависимост, като втората може да се види по-ясно, ако бъдат отграничени трите, а първата – ако ги погледнем като едно цяло. Дали конвергентните процеси, колкото и да се задълбочават, не опират винаги в стъклената стена на една хетеротопия (понятие, въведено от Мишел Фуко)? Това остава за читателя да прецени.

Втората национална конференция на тема “Национално, балканско и европейско – конвергентност и дивергентност 2” (тенденции на равенство и неравенство) съвсем естествено роди втората книжка с трудове на изтъкнати учени от Института за философски изследвания при БАН. “Книжка” поради формата, но същинска енциклопедия в анализаторски дух, която разгръща пред читателя множеството измерения на равенството и неравенството в различни сфери от живота.

“Национално – балканско – европейско – тенденции на равенство и неравенство” е заглавието, което обединява в едно представените на втората национална конференция мотивирани и дълбокосмислени разсъждения – резултат от изследвания, наблюдения и анализ на събития и факти от историята и съвременността. Събраните в пет глави шестнадесет работи предоставят на читателя един възможен прочит на зараждането, промените, разнообразието и тенденциите на равенството и неравенството в България, на Балканите и в отношенията им с Европа и света.

Като пряк продължител на първата национална конференция (2007 г.), втората (2008 г.) не само представлява зараждаща се традиция, но и продължава разглежданата тема за конвергентност и дивергентност на България, на балканските страни помежду им и в отношенията с Европа като цяло и поотделно. Темата на конференциите е обща – конвергентност и дивергентност, или неотменните приливи и отливи в опитите на балканските страни да намерят своето достойно място на полуострова и в Европа – тема, която при всичката си достоверност през вековете, буди повече интерес от всякога с упадъка на Османската империя, зараждането на политическите нации и на Европейския съюз.

Достигането на желаните от всички балкански държави европейски стандарти се превръща в състезание, в което по думите на Васил Проданов страните “ту се настигат, ту се разминават, често се блъскат, пречат си”. Същевременно елементите на раздалечаване като резултат от историческите реалности, колкото общи, толкова и различни за всяка от

балканските страни, поставят разнообразни препятствия по трасето. Ключовите измерения на тези препятствия, според авторите, следва да се търсят в промените в различните типове равенства и неравенства вътре в страните и в отношенията помежду им. Именно разбирането на препятствията става стимул за създаване на трудовете, публикувани в тази книга, и представлява фокуса на предложените изследвания.

Равенствата и неравенствата съществуват в света в своите различни измерения и условия на възникване, но като че ли на Балканите те намират най-благоприятна почва за съществуване – облагородена от обстоятелствата на миналото, полята обилно с процесите на европейска интеграция в региона, окичена с цветовете на разнообразие от етноси, религии и култури, постоянно разкопавана от социално-икономически стремежи за напредък.

Въпреки високия стил и издържаност на текстовете, всички те са изключително достъпни и поднесени така, че да заинтригуват както представители на академичните среди, така и хора с други поприща на развитие, а също ученици, студенти и проявяващите интерес към проблемите на обществото ни и съдбата на Балканите. Изкуството да се поднесе информацията така, че да заинтригува всеки, докоснал се до книгата, е неотменно качество на авторите, което ни прави съпричастни към дискусиите по разглеждания проблем, а не просто читатели или наблюдатели в научна конференция. Именно информираността, към която се стремят авторите, се постига при прочит на книгата. Прочит, който отнема един дъх време, но обогатява със знанието на цяло едно поколение и подбужда към размисъл поне за поколение напред.

Поради реалностите днес (визирам европеизацията на балканския регион), темите за историческите белези на балканските страни, събитията от двайсетте години на прехода и съвременните тенденции на развитие, интригуват всеки български гражданин. Поради тази причина изучаването и разбирането на равенствата и неравенствата се оказва по-скоро необходимост, отколкото специфична област на знанието, всеобщ интерес, а не личен избор на специализация. В контекста на равенствата и неравенствата откриваме отговорите на множество въпроси, които са предмет не само на домашни и публични дебати, но и на индивидуалното самоидентифициране на българина.

Равенствата и неравенствата са неизменни фактори на човешкото развитие, които непрекъснато пораждат усилия у човечеството да ги регулира чрез договори и институции, но същевременно са в основата на най-ожесточените битки между хората. Може ли да се постигне равновесие, какви са шансовете и какви – рисковете, е основна подтема в събраните трудове.

Фактологичнообусловените тези, поставени във всяка работа, спомагат за ясното очертаване в цифри на ситуацията у нас и на Балканите по отношение на неоспоримо догонващия характер на развитие на страните от региона спрямо модернизирания Западна Европа и едни спрямо други.

Макар че разработките връщат читателя години назад за по-конкретно илюстриране на твърденията и изчистване на причинно-следствените връзки между минало и настояще, изключително място се отеля на годините на прехода. Тези близо две десетилетия за България в реалните условия на промени, настъпващи и в международния ред, и в условията на засилваща се евроинтеграция, имат решаваща роля за вида промени по отношение на равенството и неравенството у нас. Неслучайна е известната критика, която търпят действащите лица в осъществяването на прехода към демокрация.

Темата за съществуването на разнообразните етнически и религиозни цветове върху една и съща палитра взема предвид факта, че както цветовете присъстват самостоятелно, така те могат да се разтекат в страшния образ на дълбоки конфликти. Търсят се връзките между законодателство, религия, мястото на църквата, положението на ромите и на изповядващите исляма в България. Разглежда се мястото на технологиите в съвременността, идеите на частната собственост и натрупването на богатство, значението на жизнения стандарт на нацията за равнището на равенството и неравенството. Читателят намира и любопитни факти относно положението на жените в нашето общество и дори възможен прочит на вечния въпрос: “Има ли завист между братята българи?”

Какво и защо се случва с малките страни в условията на неолиберална глобализация? Какво може да направи една малка страна, за да промени неравното си положение, когато относителното неравенство се увеличава? Какви са субективните аспекти на равенството и неравенството? На какво се дължи неравенството между балканските и западноевропейските страни? В какво са равни и в какво се различават помежду си страните на Балканите и какво обуславя едното или другото? Към равенство или неравенство води пътят на евроинтеграцията, по който са поели всички балкански страни? Какво обуславя неравностойното положение на България в множество аспекти?

Или “Защо?” като основна въпросителна дума в живота ни намира своето “Защото...” в сборника от трудове, а ако не това, то със сигурност поражда новия въпрос: “Дали?” Читателят може да чете и препрочита, намирайки изписани някои от своите собствени съждения, или попивайки жадно удовлетворителни отговори на въпросите, които дълго са го безпокоили. Читателят може също да чете и препрочита вгълбено, претегляйки информацията на своите везни, за да ги нивелира и намери нови идеи, които да претегля.